

Bijdehante baby's en pittige peuters

Herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong bij jonge kinderen

Drs. Lilian C. van der Poel

©2017, XL-leren, drs. Lilian C. van der Poel-de Schipper, Karnemelksloot 20a, 2806 BG Gouda

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting Pro (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de auteurs, ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te nemen met XL-leren.

NUR 190, 773, 853, 854
ISBN 978-94-62543-86-7
Eerste druk 2017

Voor professor Franz Mönks, die mij vier jaar geleden opriep
om toch vooral door te gaan met het werk voor die allerjongste kinderen.

Adviezen: Marian Habermehl-Ooms, MSc
Redactie: Marita Weener, www.redactiebureauamaritaweener.nl
Ontwerp en vormgeving: Sabrina Wakker, www.wakkerdesign.nl
Illustratie omslag: Shutterstock
Illustraties en foto's binnenwerk: Lilian C. van der Poel-de Schipper, www.XL-leren.com, 123rf.com en Shutterstock
Uitgever: Sabine Kokee, www.leuker.nu
Druk: Maak je eigen onderwijsboek, www.maakjeeigenonderwijsboek.nl

Bijdehante baby's en pittige peuters

Herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong bij jonge kinderen

Drs. Lilian C. van der Poel-de Schipper
Adviezen: Marian Habermehl-Ooms, MSc

leuker.nu
leren en uitgeven kan écht revolutionair

Inhoud

Voorwoord	8
Dankwoord	9
Deel 1 Theorie	
1 Hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong	10
1.1 De verdeling van intelligentie	12
1.2 Het verschil tussen een ontwikkelingsvoorsprong en hoogbegaafdheid	13
1.3 Renzulli en Mönks over hoogbegaafdheid	13
1.4 Het Zijnsluit van Tessa Kieboom	15
1.4.1 De hoge lat	16
1.4.2 Rechtvaardigheidsgevoel	17
1.4.3 Kritische instelling	18
1.4.4 Gevoeligheid	18
1.5 Het Delphimodel	19
1.6 Gedrag is het aanknopingspunt	23
2 Signaleren	25
2.1 Het belang van vroegsignaleren	25
2.2 Je zelfbeeld	26
2.2.1 De lachspiegel	28
2.2.2 Ik ben anders	30
2.2.3 Ons kind is anders	30
3 Ontwikkeling volgen	32
4 Herkennen van een voorsprong bij baby's en peuters	34
4.1 Niet wetenschappelijk	34
4.2 Gedrag en interpretatie	34
4.3 Wat zie je?	35
5 Jij en het kind	39
5.1 Zie mij...	39
5.2 Hoor mij...	39
5.3 Als jij naar mij luistert...	40
5.4 Geef me de ruimte...	40
5.5 Help me mezelf te ontwikkelen	40
5.6 Verschillende typen	41
5.7 Wat doen we met deze kinderen?	42

Deel 2 De Praktijk

6 Vijf stappen	46
6.1 Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, de formuleren	47
6.2 Stap 1 Intake en Signaleren	48
6.2.1 Intakegesprek	49
6.2.1.1 Uitleg bij het intakegesprek; leeftijd 0-1	50
6.2.1.2 Uitleg bij de het intakegesprek; leeftijd 1-2	53
6.2.1.3 Uitleg bij het intakegesprek; leeftijd 2-3	54
6.2.1.4 Uitleg bij het intakegesprek; leeftijd 3-4	55
6.2.2 De XL-signaleringslijst	57
6.2.2.1 De XL-signaleringslijst vergeleken met het Van Wiechenschema	59
6.2.2.2 Het eerste jaar	60
6.2.2.3 Na het eerste jaar	70
6.2.3 Wanneer heeft een kind een voorsprong?	81
6.3 Stap 2 Informeren	82
6.3.1 Het formulier Voortgangsgesprek met de ouders	83
6.3.2 Uitleg bij het voortgangsgesprek met de ouders	83
6.4 Stap 3 Een kind een langere periode volgen	84
6.4.1 Uitleg van het formulier Observaties Algemeen	85
6.5 Stap 4 Plan voor het kind	89
6.5.1 Toelichting op het plan voor dit kind	90
6.6 Signaleren en volgen van 3+-kinderen	91
6.6.1 Spelobservatie 3+	91
6.6.1.1 Observeren tijdens het spel met andere kinderen	92
6.6.1.2 Observeren tijdens zelfgecreëerde spelmomenten	92
6.7 Stap 5 Portfolio en Overdracht school	93
6.7.1 Uitleg Portfolio	94
6.7.2 Uitleg Overdrachtsformulier voor de basisschool	97
7 Werken aan een groeimindset	98
7.1 Mindset voor baby's en peuters	98
7.2 Mindset en ontwikkelingsvoorsprong	99
7.3 Voorkomen beter dan genezen...	99
7.3.1 Communicatie, communicatie en NOG eens communicatie...	100
7.3.2 Toveren met NOG	100
7.3.3 Groei-zinnen	101
7.4 Ontdek je eigen mindset	102
7.5 Ouders en mindset	102
7.6 Mindset en de buitenwereld	102

8 Houding	103	15 Onderpresteren	142
8.1 Maar wat kan ik nu precies doen?	103	15.1 Kunnen peuters al onderpresteren?	142
8.2 En ik als pedagogisch medewerker dan?	107	15.2 Wat kunnen we doen om onderpresteren te voorkomen?	143
9 Hoe gaan we om met de Zijnskenmerken?	108	16 Ouders en een ontwikkelingsvoorsprong	144
9.1 De lat ligt hoog	108	16.1 Alle ouders willen wel een kind met een voorsprong...	144
9.2 Rechtvaardigheidsgevoel	109	16.2 Denken alle ouders dat hun kind een voorsprong heeft?	145
9.3 Kritische instelling	110	16.3 Als ouders niets doorhebben terwijl ik een voorsprong zie?	145
9.4 Gevoeligheid		16.4 Dan heb je ook ouders die zeggen dat hun kind meer kan...	145
10 Hoe benaderen we het kind?	113	17 Meten is weten	146
10.1 Hoe praat ik tegen het kind?	113	17.1 Testen of niet, een aantal overwegingen	146
10.2 Complimenteren	113	17.2 Maar als ik het zeker wil weten?	146
10.3 Mag ik eisen stellen?	114	17.3 Wanneer testen en door wie?	147
11 Uitdagingen die kinderen met een voorsprong tegenkomen	115	17.4 En als we het zelf weten, vertellen we het dan?	144
11.1 Motorische uitdagingen	115	Bijlagen	
11.2 Uitdagingen op het gebied van taal	116	Bijlage I Intakegesprek met de ouders	150
11.3 Sociale uitdagingen	117	Bijlage II XL-signaleringslijst	152
11.4 Cognitieve uitdagingen	118	Bijlage III Voortgangsgesprek met de ouders	156
11.5 Uitdagingen op het gebied van motivatie	118	Bijlage IV Observaties Algemeen	157
11.6 Uitdagingen op het gebied van emotie	119	Bijlage V Spelobservatie 3+	160
11.7 Uitdagingen met betrekking tot het aanleren van vaardigheden	119	Bijlage VI Dagelijks plan voor kinderen met een voorsprong	161
11.8 Omgaan met vrijheid	120	Bijlage VII Individueel plan voor kinderen met een voorsprong	162
12 Een rijke uitdagende speel-/leeromgeving bieden	122	Bijlage VIII Werken met een thema	164
12.1 Dagelijkse routine	122	Bijlage IX Portfolio	166
12.2 Vrije spelmomenten	124	Bijlage X Overdrachtsformulier voor de basisschool	167
12.3 Samen spelen	125	Bijlage XI Foto's	169
12.3.1 Speelvragen	126	Bijlage XII Uitleg totstandkoming XL-signaleringslijst	177
12.4 Samen een spelletje doen	127	Literatuurlijst	180
12.5 Uitdagende activiteiten	127	Over de auteur	183
13 Verrijking tijdens het thematisch werken met peuters	130		
13.1 Lezen en voorlezen	130		
13.2 Zingen	131		
13.3 Creatieve activiteiten	131		
13.4 Ontdekactiviteiten	132		
13.5 Buitenactiviteiten	133		
14 Leeftijden, spelen en ontwikkeling	135		
14.1 Tussen de drie en zes maanden	135		
14.2 Tussen de zes en acht maanden	136		
14.3 Tussen de acht en tien maanden	137		
14.4 Tussen de elf en twaalf maanden	137		
14.5 Tussen de een en anderhalf jaar	138		
14.6 Tussen de anderhalf en twee jaar	139		
14.7 Tussen de twee en drie jaar	140		
14.8 Tussen de drie en vier jaar	140		

Voorwoord

Voor je ligt het resultaat van jaren denk- en twijfelwerk. Denkwerk omdat ik, Lilian van der Poel, al een flink aantal jaren nadenk over het herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong. Tijdens de ontwikkeling van mijn eigen kinderen (die respectievelijk inmiddels 14, 16 en 18 zijn) ontstond het idee om eens serieus te kijken naar die voorsprong omdat de gezondheidszorg en de scholen er maar geen grip op lijken te krijgen. Twijfelwerk omdat er altijd redenen zijn om aan te nemen dat een kenmerk misschien wel geen kenmerk is. Omdat het eng is om dingen te zeggen die (nog) niet onderzocht zijn. Het is dan ook een groot experiment om te kijken wat aanwijsbaar is voor een voorsprong en wat niet.

Aan dat twijfelen kwam een eind toen ik zelf een groep voor peuters met een voorsprong startte, en zag wat de effecten waren op de ontwikkeling van de kinderen. Het ene kind pakte al heel snel uitdagende taken op, het andere kind ontwikkelde zijn spraak opvallend snel toen hij in de groep kwam, en weer een ander kind stopte met onderpresteren toen ze in de groep zat. Met alle ouders was een voorgesprek geweest, en alle kinderen waren tevoren gescreeend. Bij alle kinderen die deelnamen aan de groep waren er duidelijke aanwijzingen voor een voorsprong, onder andere op basis van de kenmerkenlijst die opgenomen is in dit boek.

Dat versterkte het idee dat een voorsprong al vroeg te herkennen moet zijn. Nu de basisscholen in toenemende mate begaafdheid ondersteunen heeft het ook zin om een voorsprong bij jonge kinderen te herkennen. Want als er een ding duidelijk is geworden, dan is het wel dat de hele omgeving de ontwikkeling van het kind moet ondersteunen als we zijn capaciteiten willen laten bloeien. En daar maken kinderopvang en school belangrijke onderdelen van uit.

Vanuit de vruchtbare samenwerking met Marian Habermehl bij het ontwikkelen van een signaleringsinstrument voor kleuters heb ik nu samen met Marian de XL-signaleringslijst voor baby's en peuters ontwikkeld. We bekijken het kind in zijn geheel, en kijken dus niet alleen naar cognitieve aspecten, zoals veel andere instrumenten doen. Met behulp van de lijst kijken we naar het kind in al zijn aspecten, zijn denken en wie hij is, en besteden daardoor aandacht aan de hele ontwikkeling van het kind.

Hoewel we in het boek steeds spreken over 'hij' is alles ook van toepassing op meisjes. Want ook al lijkt het er nog steeds op dat er meer jongens zijn met een ontwikkelings-

voorsprong dan meisjes, uit onderzoek is duidelijk geworden dat er evenveel snelle meisjes zijn, ze worden op dit moment alleen nog niet zo goed herkend. We hopen met dit boek dan ook bij te dragen aan de herkenning van een voorsprong in het algemeen, en van meisjes in het bijzonder.

Wij zijn beiden heel blij dat jij je wilt verdiepen in het onderwerp en we hopen dat jouw ervaringen met het signaleringsinstrument voor de allerkleinsten ook positief zijn. We wensen je er veel succes, maar vooral veel plezier mee!

Lilian van der Poel

Dankwoord

Het heeft lang geduurd voordat bij mij de knop omging om dit boek te schrijven. In de afgelopen jaren heb ik verschillende gesprekken gevoerd met mensen die hun hele leven al werken met kinderen, of die op de een of andere manier in het wetenschappelijke veld actief zijn met kinderen. Graag wil ik vier mensen specifiek noemen, omdat zij mij goed op weg geholpen hebben bij het schrijven, omdat ze mij net vanuit een andere invalshoek lieten kijken, of omdat ze mij aanspoorden om vooral door te gaan met het schrijven van dit boek. Bettie Carmiggelt van het NCJ heeft mij meer dan ze zelf heeft beseft geholpen met het zoeken naar de juiste informatie voor het signaleren. Zij was het ook die mij wees op het onderzoek van Paul Verkerk van het TNO naar allerlei ontwikkelingsnormen. Zijn onderzoek was voor mij van grote waarde. Als derde wil ik graag Evelyn Kroesbergen van de Radboud Universiteit Nijmegen bedanken, die mij steeds weer aanspoorde verder te gaan met bedenken hoe die ontwikkelingsvoorsprong in elkaar zit. En natuurlijk wil ik mijn schrijfmaatje Marian Habermehl bedanken voor haar inzet, voor het kritisch meedenken en voor het meelezen bij het schrijven van dit boek.

Lilian

Deel 1

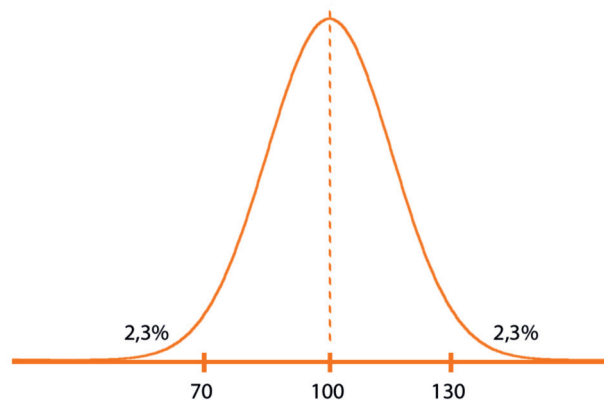
Theorie

In dit deel bieden we een theoretisch kader. Wetenschappelijk gezien is er nog weinig bekend over jonge kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, en is het nog onduidelijk welk gedrag of welke ontwikkeling voorspeller is voor latere hoogbegaafdheid. In het eerste hoofdstuk willen we toch de link leggen tussen hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong. We laten enkele bekende modellen zien over hoogbegaafdheid en vertalen ze naar jonge kinderen. In hoofdstuk 2 staan we stil bij het belang van vroegsignalering; de belangrijkste reden om daar uitgebreid bij stil te staan is de invloed van vroegsignalering op een gezonde ontwikkeling van het zelfbeeld. Hoofdstuk 3 gaat over het volgen van de ontwikkeling en het aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van een kind vanuit de zone van de naaste ontwikkeling. In hoofdstuk 4 beschrijven we gedrag dat je ziet bij het herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong. Tot slot beschrijven we in hoofdstuk 5 het belang van de relatie tussen jou als pedagogisch medewerker en het kind met de ontwikkelingsvoorsprong, en hoe je zo'n relatie aan kunt gaan.

1 Hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong

In dit hoofdstuk staan we eerst stil bij de term ontwikkelingsvoorsprong. We kijken naar de vraag wanneer je kunt spreken van een ontwikkelingsvoorsprong en wat dit kan zeggen over mogelijke hoogbegaafdheid. Hierna leggen we uit wat hoogbegaafdheid is aan de hand van een aantal belangrijke wetenschappelijke modellen en we leggen vanuit die modellen een koppeling naar jonge kinderen.

1.1 De verdeling van intelligentie

Figuur 1.1 De verdeling van het IQ over een doorsnee bevolking

De gausscurve in figuur 1.1 laat zien hoe intelligentie verdeeld is (Herrnstein & Murray, 1994). In het model is 100 het gemiddelde intelligentiequotiënt, ook wel IQ genoemd. De grootste groep mensen heeft een IQ van rond de 100. Als je goed kijkt, dan zie je in het model dat er maar weinig mensen zijn met een IQ van 70 of minder. Dat zijn de mensen die we zwakbegaafd noemen. Voor mensen die zwakbegaafd zijn, zijn er gelukkig al veel aanpassingen, in de samenleving en in het onderwijs. We zorgen voor deze aanpassingen om mogelijke gedragsproblemen te voorkomen en deze mensen te helpen zo goed mogelijk mee te kunnen komen op school en in de maatschappij. Aan de rechterkant van het model zie je dat er ook maar weinig mensen zijn met een IQ

van 130 of hoger. Mensen met een IQ vanaf 130 noemen we hoogbegaafd. Voor hen zijn er nog niet zoveel aanpassingen, terwijl dat net zo hard nodig is als voor de mensen met een IQ van 70 of lager. Want ook kinderen met een hoog IQ kunnen gedragsproblemen ontwikkelen als er geen aanpassingen worden gedaan. Dat geldt ook al als kinderen heel jong zijn.

Volgens het model is maar 2,3% van alle mensen hoogbegaafd. Hoe hoger het IQ, hoe minder mensen er zijn die datzelfde IQ hebben. Zo heeft 1 op de 100 mensen een IQ van 130, en maar 1 op de 1000 mensen een IQ van 145 of hoger. Heb je een IQ van 145 of hoger, dan betekent dat dat je maar weinig mensen om je heen hebt die net zo snel kunnen denken als jij dat kunt. Voor volwassenen, maar vooral voor kinderen is het dan ook moeilijk om vrienden te vinden waar ze op hun eigen niveau mee kunnen praten en spelen.

1.2 Het verschil tussen een ontwikkelingsvoorsprong en hoogbegaafdheid

Bij kinderen tot een jaar of 6 die opmerkelijk ver voorlopen in hun ontwikkeling (ten opzichte van hun leeftijdgenoten) spreken we van een ontwikkelingsvoorsprong. Deze voorsprong kan op verschillende gebieden te zien zijn, bijvoorbeeld op taalgebied of motorisch gebied, of op beide. We spreken bij jonge kinderen over een ontwikkelingsvoorsprong omdat we op dit moment geen tests hebben waarmee we hoogbegaafdheid al op jonge leeftijd vast kunnen stellen. Maar we kunnen wel kijken of we een grote voorsprong zien. Omdat we nog niet kunnen spreken over hoogbegaafdheid, betekent dit niet dat het kind niet hoogbegaafd is. We weten het gewoon nog niet.

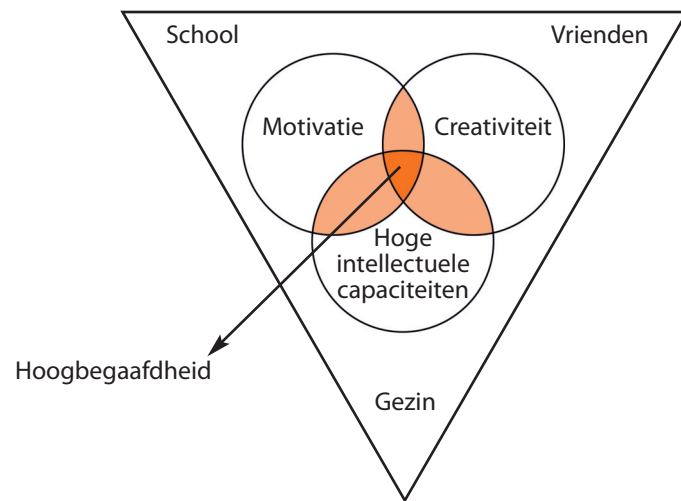
Regelmatig krijgen wij de vraag: kun je al spreken van hoogbegaafdheid bij baby's? Ons antwoord is dan ja en nee. Ja, omdat je *in aanleg* hoogbegaafd bent. Je hersenen zijn op een andere manier opgebouwd en ontwikkelen zich op een andere manier dan bij kinderen die die aanleg niet hebben. Waarom dat zo is, is nog niet helemaal duidelijk; dat het zo is, staat vast.

Waarom mag je dan toch nog niet spreken van hoogbegaafdheid bij baby's en jonge kinderen? Dat heeft, zoals we eerder al schreven, te maken met de middelen die op dit moment beschikbaar zijn om hoogbegaafdheid vast te stellen. Je mag namelijk pas spreken van hoogbegaafdheid als dit is aangetoond met een wetenschappelijk bewezen betrouwbaar testinstrument. Dat betekent dat je jezelf hoogbegaafd mag noemen als je getest bent, en als de test aangeeft dat je IQ hoger is dan 130 (100 is het gemiddelde). Daarnaast moet er tijdens het onderzoek gekeken zijn naar andere kenmerken zoals creativiteit en motivatie (Mönks & Ypenburg, 2011).

1.3 Renzulli en Mönks over hoogbegaafdheid

Twee toonaangevende wetenschappers op het gebied van hoogbegaafdheid zijn Renzulli en Mönks. Beiden hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het ontwikkelen van een definitie van hoogbegaafdheid. Renzulli (1978) ontwikkelde het triadisch

model / meerfactorenmodel zoals in figuur 1.2 is weergegeven. Op de plek waar de drie ringen samenkomen, liggen volgens Renzulli de mogelijkheden om hoogbegaafdheid tot ontwikkeling te laten komen. Mönks plaatste om het model van Renzulli een driehoek waarmee hij de wisselwerking tussen de hoogbegaafde persoon en zijn omgeving weergaf. Die omgeving bestaat uit familie, school en vrienden (Heller, Mönks, Sternberg & Subotnik, 2000).

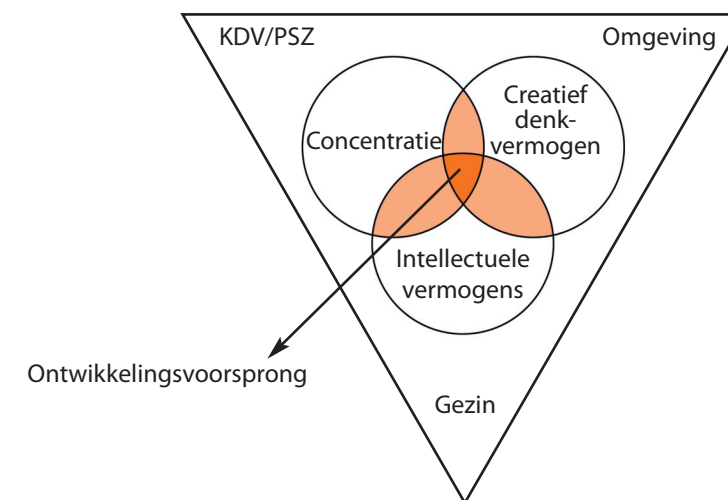
Figuur 1.2 Het meerfactorenmodel van Renzulli/Mönks

Zowel Renzulli als Mönks spreken van mensen met de *mogelijkheid* hoogbegaafd gedrag te vertonen. Of de hoogbegaafdheid tot uiting komt, hangt af van verschillende factoren, zowel binnen de hoogbegaafde (Renzulli) als buiten hem, in zijn omgeving (Mönks). Dit betekent dat een kind hoogbegaafd kan zijn, terwijl hij niet het gedrag laat zien dat je daarbij zou verwachten. Het betekent dan niet dat het kind niet hoogbegaafd is. Meestal wil het zeggen dat de omstandigheden niet goed genoeg zijn om te laten zien dat hij andere capaciteiten heeft dan zijn leeftijdgenoten.

Zo ontdekte Mönks dat als de drie factoren buiten het hoogbegaafde kind niet op een lijn zitten of niet met elkaar samenwerken, je geen hoogbegaafd gedrag meer ziet. Groeit een kind op in een gezin waar nooit wordt voorgelezen, en waar de hele dag de televisie aanstaat met allerlei onzinnige programma's, dan kan het kind met de hoogbegaafde mogelijkheden zich niet goed ontwikkelen. Bied de school geen onderwijs dat past bij dit kind, dan kan het zich ook op school niet goed ontwikkelen, en zie je niet dat het kind hoogbegaafd is. En krijgt hij vrienden die leren en studeren niet belangrijk vinden, ook dan komt het vaak voor dat het kind zijn hoogbegaafdheid niet (meer) laat zien. In alle drie de gevallen zie je dat het kind er meestal niet gelukkiger op wordt.

Joshua (2,5 jaar) heeft thuis heel veel boeken, om in te kijken of om uit voorgelezen te worden. Hij mag ze altijd zelf pakken en dat doet hij graag en vaak. Hij mag informatieve programma's kijken op tv of op de iPad, en ook dat doet hij graag. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Joshua van een hoop dingen al behoorlijk wat afweet. Ook op het kinderdagverblijf krijgt hij veel kansen om zijn leehonger te stillen. De begeleiders vinden hem een leuk joch en hij mag in de tijd dat de kleintjes op bed liggen vaak mee naar de stad of er wordt een leuke activiteit gedaan met hem en nog een paar kinderen. Omdat hij in een verticale groep zit, heeft hij genoeg aansluiting met de kinderen die ouder zijn. Daar zit zijn beste vriendin ook bij, Tammy (3,9). Dan komt de tijd dat Tammy naar school gaat. Ineens verandert Joshua van een leuk enthousiast ventje in een dwarse vervelende peuter. Hij heeft geen aansluiting meer met zijn omgeving, en laat zijn begaafde gedrag niet meer zien.

Figuur 1.3 Meerfactorenmodel aangepast door Van der Poel

Omdat we in dit boek spreken over baby's en peuters hebben wij het begrip 'school' vervangen door kinderdagverblijf/peuterspeelzaal (kdv/psz), zie figuur 1.3. Want ook zo jong al geldt dat dit kindje een andere benadering en andere uitdagingen nodig heeft dan een kind met een gemiddelde ontwikkeling.

1.4 Het zijnsluik van Tessa Kieboom

Tessa Kieboom, de Vlaamse autoriteit op het gebied van hoogbegaafdheid, heeft een holistisch model ontwikkeld. Zij kijkt niet alleen naar de leeraspecten – de intelligentie – maar naar de hele mens. Van haar hoogbegaafdheidsmodel, met naast een

'denkluik' ook het 'zijnsluik' (Kieboom, 2011), zijn verschillende elementen al goed te herkennen bij baby's en peuters.

Figuur 1.4 Het model van hoogbegaafdheid van Tessa Kieboom met een 'denkluik' en een 'zijnsluik'

Aan de linkerkant van figuur 1.4 staat het 'denk'luik. Daar zien we dezelfde elementen terug als we zien bij Renzulli en Mönks: intelligentie, creativiteit en motivatie. In het luik aan de rechterkant staan de zijnskenmerken van mensen met een hoge intelligentie. Niet alles is even gemakkelijk terug te zien bij jonge kinderen. Daarom wordt hieronder uitgelegd hoe kinderen deze kenmerken kunnen uiten.

1.4.1 De hoge lat

Kinderen en volwassenen die hoogbegaafd zijn, stellen hoge eisen aan zichzelf en aan anderen. Ze hoeven in het begin van hun leven nog niet zoveel moeite te doen om iets te leren of voor elkaar te krijgen. Ze kijken hoe anderen de dingen aanpakken, denken er een poosje over na, en doen het dan, zonder te hoeven oefenen, vaak in een keer goed. Daarmee krijgen ze de boodschap dat ze veel dingen in een keer, en in een keer goed kunnen. Ze worden daar ook vaak voor geprezen. Zo horen ze bijvoorbeeld regelmatig: 'Zo knap, dat je al kunt lopen!' Daarmee krijgen ze al jong de boodschap dat het knap is om iets zonder al te veel te oefenen te kunnen. En ze krijgen dus ook de boodschap dat het een stuk minder knap is als je ergens veel voor moet oefenen. Dat hoeft niet eens gezegd te worden tegen ze, die conclusie trekken ze zelf. Daardoor gaan ze al jong hoge eisen stellen aan zichzelf. Ze denken dat ze alles in een keer goed moeten kunnen. Is een kind heel gemotiveerd om iets te leren, dan zie je dat ze juist constant door blijven gaan om het maar onder de knie te krijgen.

Ook op die manier leggen ze de lat hoog voor zichzelf. Daar zie je de combinatie van de lat hoog leggen en motivatie: het kind moet en zal het kunnen, wat er ook gebeurt. Als je weet waar je op moet letten, kun je meer voorbeelden herkennen. Zo zie je bijvoorbeeld ook dat kinderen die de lat hoog leggen soms weigeren iets nieuws te doen. Of ze doen het pas als ze er zelf van overtuigd zijn dat ze het echt kunnen. Pas later zie je duidelijk dat ze ook hoge eisen stellen aan anderen, al zullen hun ouders dat al wel herkennen. Van zo'n kind wordt bijvoorbeeld gezegd dat het een sterke wil heeft.

Clara stond met 6 maanden triomfantelijk in de box. Ze verraste haar ouders hiermee, en in allerijl werd de bodem van de box laag gezet. Omdat Clara al zo jong ging staan, verwachtten haar ouders dat ze ook vroeg zou gaan lopen. Niets was minder waar: Clara besloot haar eerste stapjes los pas te doen toen ze op de kop af 13 maanden was. Daarmee liet ze een heel gemiddelde ontwikkeling zien op het gebied van lopen. Clara is nu volwassen, en inmiddels is duidelijk geworden dat ze een behoorlijk perfectionistisch meisje is. Haar ouders zien hiermee het late lopen verklaard: 'Clara moest eerst het 'theoretische kader' rondom lopen gereed hebben voordat ze het echt ging doen.'

1.4.2 Rechtvaardigheidsgevoel

Het rechtvaardigheidsgevoel zie je terug als het kind besef krijgt van eerlijk en niet-eerlijk. In eerste instantie, als het kind nog jong is, zal hij boos zijn als er dingen gebeuren die hij anders wil. Als hij wat ouder wordt, dan zie je dat als iets niet volgens de regels gebeurt, dit kind in woede uitbarst. Hij laat dat op die manier zien omdat hij nog niet met woorden duidelijk kan maken wat er precies aan de hand is. Is hij nog weer wat ouder, dan hoor je: 'Dat is niet eerlijk!' Voordat het zover is, moet het kind wel een geweten ontwikkeld hebben. Het ontwikkelen van het geweten gebeurt bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vaak sneller dan bij kinderen met een gemiddelde ontwikkeling. Bij kinderen met een groot rechtvaardigheidsgevoel zie je al snel dat ze anderen gaan corrigeren. Zo kunnen ze zomaar een opmerking maken over iemand die door rood rijdt, of over iemand die rookt.

Lieke (2,7) heeft een jonger zusje (1,3) dat in haar ogen veel meer aandacht krijgt dan Lieke lief is. Ze knijpt en krabt haar zusje dan ook regelmatig. Ze krijgt daar natuurlijk straf voor, want je jongere zusje pijn doen, dat kan natuurlijk niet. Voor Lieke voelt dit heel oneerlijk waardoor ze haar zusje nog vaker pijn gaat doen. Onder het gedrag van Lieke ligt een behoefte: aan passende aandacht en rechtvaardigheid.

1.4.3 Kritische instelling

Zodra het kind vragen kan stellen, zie je de kritische instelling. Dan hoor je regelmatig de vraag waarom dingen zijn zoals ze zijn. Het kind stelt regels ter discussie: warme kleding als het koud is, naar bed als het tijd is, iets wel of niet eten... Wat minder goed te zien is, maar wel degelijk een belangrijke rol speelt, is dat dit kind net zo kritisch is naar zichzelf als naar anderen. Dit kan zich uiten in het niet willen maken van fouten, of heel heftig reageren als je hem wijst op iets wat beter kan. Of het kind is om een voor jou onduidelijke reden heel erg van slag omdat hij in zijn eigen ogen iets nog niet goed genoeg kan. Er kan dan zomaar iets 'fout' zijn gegaan in de ogen van het kind. Deze kritische instelling wordt vaak verward met de peuterpuberteit, maar heeft voor kinderen met een voorsprong echt een andere achtergrond.

Flora is een pienter kind dat de wereld maar al te goed doorheeft, en maar al te graag naar haar hand zet. Als haar tante een keer op bezoek is, en Flora zich niet goed gedraagt volgens tante, probeert ze Flora te corrigeren. Flora kijkt haar indringend aan en zegt: 'Jij bent mijn moeder niet!' Flora ondermijnt daarmee het gezag van haar tante, en heeft haarfijn door dat haar tante, wat haar betreft, geen gezag over haar uit kan oefenen.

Jessie zit samen met haar broertje Stijn op het kinderdagverblijf. Soms mag ze met de pedagogisch medewerker mee om haar broertje te helpen verschonen, maar dat gebeurt niet al te vaak. Jessie geeft namelijk altijd overal commentaar op: 'Mama legt Stijn altijd anders neer, mama doet de broek van Stijn niet zo uit, mama pakt de doekjes altijd eerst voordat ze de luier uit doet.' Het is voor de pedagogisch medewerkers om geïrriteerd van te raken: het lijkt net of ze niets goed kunnen doen in de ogen van die kleine meid.

1.4.4 Gevoeligheid

De laatste in het rijtje is het best te herkennen, juist bij baby's. Kinderen met een hoge intelligentie zijn veel gevoeliger voor allerlei zintuiglijke zaken zoals geluid, gevoel, smaak, reuk, voor uitspraken van derden, maar ook hun gestel blijkt veel gevoeliger. Zo ontwikkelen ze vier keer zo vaak allergieën en astma. Dit zie je terug als dat kleine baby'tje helemaal overprikkeld raakt als er visite is, of als je ergens naartoe gaat waar het druk is. Deze vorm van prikkelgevoeligheid uit zich niet altijd zoals je zou verwachten: sommige kinderen zullen veel gaan huilen, andere kinderen worden steeds drukker en lijken nog meer prikkels te zoeken. Het ene kind duikt in zichzelf en raakt erg introvert, het andere kind reageert juist heel extravert.

Bij prikkelgevoeligheid gaat het niet alleen om overprikkeling: ook onderprikkeling speelt een belangrijke rol bij deze kinderen. Die kan namelijk leiden tot onrust en verveling. Er zijn zelfs kinderen die de spanning weg willen eten. Deze kinderen zijn onver-

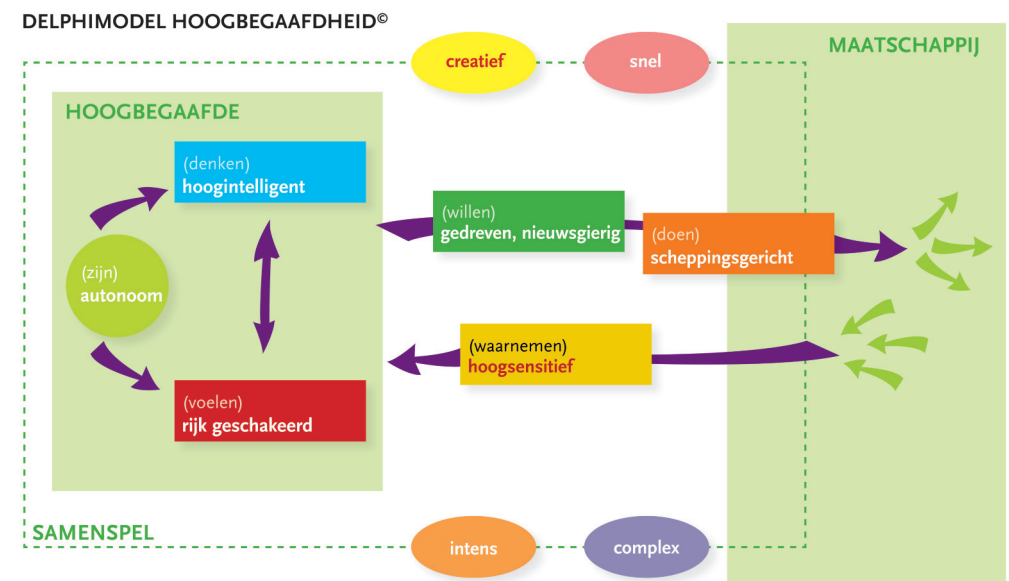
zadigbaar en voelen niet dat ze vol zitten. Het is aan de ouders en de begeleiders om het gebrek of het teveel aan prikkels, en het daarbij horende eetpatroon, te doorbreken. Omdat je prikkelgevoeligheid in allerlei vormen ziet, worden op dit gebied nogal eens vergissingen gemaakt, en wordt er niet altijd direct een link gelegd met een ontwikkelingsvoorsprong.

Niet alle zijnskenmerken komen even sterk naar voren bij de kinderen met een voorsprong. Ze hebben allemaal deze kenmerken, maar sommige kinderen leggen nadrukkelijker de lat hoog dan dat ze prikkelgevoeligheid laten zien. En andere kinderen zijn hoofdzakelijk kritisch of laten juist een groot rechtvaardigheidsgevoel zien.

1.5 Het Delphimodel

Het Delphimodel (Kooijman-van Thiel, 2008) helpt misschien wel het best bij het herkennen van dat jonge kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Het laat de begaafde mens met alle aspecten van die mens zien. Het verklaart de hoogbegaafde mens (en dus ook de baby/peuter) als volgt:

'Een hoogbegaafde is een snelle, slimme denker, die complexe zaken aankan. Autonom, nieuwsgierig en gedreven van aard. Een sensitief en emotioneel mens, intens levend. Hij of zij schept plezier in creëren.'

Uit: M.B.G.M. Kooijman - van Thiel (red). *Hoogbegaafd. Dat zie je zó! Over zelfbeeld en imago van hoogbegaafden*. OYA Productions, 2008

Figuur 1.5 Het Delphimodel van hoogbegaafdheid

DE SNELLE, SLIMME DENKER

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen je nogal eens verrassen. Ze bedenken dingen waar jij nog niet aan had gedacht, halen toeren uit die je niet voor mogelijk hield, en hebben, als ze dat nodig vinden, ook nog eens het laatste woord. Met deze kinderen is het altijd ogen in je rug hebben, en bij de les blijven.

Sanne (3,5) is telkens iedereen te snel af. Als haar ouders een keer een avondje weg zijn, dan komt haar vaste oppas. Deze krijgt instructie van haar moeder: 'Voordat Sanne naar bed gaat, moet ze eerst nog plassen, anders is haar bed vannacht nat.' Sanne heeft het gehoord, en is niet van plan om mee te werken. Haar oppas is gelukkig niet voor een gat te vangen en weet dat Sanne graag wedstrijdje doet. 'Sanne, wie het eerst op de wc zit, jij of ik.' Sanne trekt een sprintje, en ja hoor, gewonnen! Binnen 3 seconden kijkt ze haar oppas kritisch aan en vraagt: 'Deed je dat nou omdat ik voor het slapen gaan naar de wc moet?' Deze keer is het de oppas gelukt, maar Sanne laat zich beslist geen twee keer foppen.

COMPLEXE ZAKEN

Complexe zaken..., tja, hoe zie je dat bij een klein kind? Bijvoorbeeld doordat hij vraagt naar zaken die niet bij zijn leeftijd passen. Over de dood, of hoe het leven ontstaan is. Waar stenen eigenlijk vandaan komen, hoe het kan dat vogels in de lucht blijven als ze vliegen, en waarom hij dat niet kan. Je ziet het ook terug in de grote angsten die sommige kinderen ontwikkelen.

Elize is doodsbang voor open ramen. Niet omdat ze open zijn, maar omdat er dieven door naar binnen kunnen komen. Ook al is haar kamer aan de achterkant van het huis, op de tweede verdieping onder het schuine dak, Elize kan zich er enorm druk om maken. Je ziet hieraan dat ze in staat is om complexe gedachten te ontwikkelen. Jammer genoeg voor Elize is ze nog te klein om de oplossing voor haar angsten te kunnen bedenken.

Erno is heel erg benieuwd hoe het is om dood te zijn. 'Maar lig je dan onder de grond? Krijg je dan geen grond in je mond? En hoe moet je dan ademen?' Erno wil heel graag weten hoe dat grote mysterie van de dood in elkaar zit. Hoewel je dit niet zo snel zou verwachten bij kinderen onder de kleuterleeftijd, zijn er toch kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong die zich verdiepen in dit soort ingewikkelde zaken.

DE AUTONOME PEUTER

Ouders van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong weten meteen waar het over gaat als we spreken over de autonome peuter. Hij wil zelf beslissen, dingen zelf uitmaken en zelf zijn eigen leven bepalen. Deze peuter wil koste wat kost zijn eigen weg *lopen*, soms tot grote frustratie van zijn omgeving. Het ziet er een beetje uit als een onopgevoed kind. Vergis je niet: het kind met de voorsprong is niet voor een gat te vangen en heeft vaak (in zijn *eigen* ogen) goede redenen om het te doen zoals hij het heeft bedacht. Bij het gedrag van de autonome peuter zou je zomaar kunnen denken dat het hier gaat om een verwend kind, *en een slechte ouder*. En ga je het kind zo benaderen, dan kom je terecht in een niet te winnen strijd, en raakt het kind zijn vertrouwen in jou kwijt.

Buiten is het koud, maar er schijnt een waterig zonnetje. Op de fiets rijdt een moeder langs met een uk voorop. Het kind heeft blote voetjes. Hoewel moeder meerdere keren gezegd heeft dat het te koud was, was dit kind niet af te brengen van zijn plan: de zon schijnt, dus ik doe geen schoenen aan. Natuurlijk heeft zijn moeder geprobeerd hem op andere gedachten te brengen, maar het kind bleef volhouden. Als ouder kun je hoog en laag springen, het is beter om op zo'n moment het kind te laten ervaren dat het te koud is. Deze kinderen gaan namelijk gerust de strijd met je aan en je kunt zomaar in een machtsstrijd terechtkomen.

Sarah (2 jaar) heeft samen met haar moeder haar grote broer naar school gebracht. Ze moeten een kruising oversteken, terwijl vlakbij net een auto aan het uitparkeren is. Haar moeder ziet dat de auto nog wel even bezig is, Daarnaast kan de auto verschillende kanten op, dus ze spoort Sarah aan om over te steken. Sarah weigert pertinent, ze heeft geleerd dat ze moet wachten als er een auto aankomt. Wat haar moeder ook probeert, niets kan Sarah bewegen om over te steken. Na 5 minuten is de auto eindelijk uitgeparkeerd en hij rijdt voor Sarah en haar moeder langs weg. 'Zie je wel, hij kwam wel bij ons', is Sarah's reactie.

NIEUWSGIERIG...

Bij jonge kinderen is de nieuwsgierigheid al goed te herkennen. Vaak zien ze het van jongs af aan als er veranderingen zijn. Dat kunnen veranderingen zijn in de omgeving, veranderingen in de samenstelling van een groep, veranderingen aan een persoon, het maakt niet zoveel uit, ze zien het. Ze zijn heel opmerkzaam en onderzoeken graag. Zodra ze zich kunnen voortbewegen is niets meer veilig: alles wordt uitgeprobeerd, en ze hebben verbazingwekkend snel door hoe knopjes op elektrische apparaten werken.

Daarnaast komen ze eerder in de waarom-leeftijd, dan krijg je bij alles die ene vraag: 'Waarom...?'

GEDREVEN...

We zagen het al eerder: lukt het niet linksom, dan proberen we het rechtsom... Als deze kinderen iets in hun hoofd hebben, dan blijven ze proberen tot ze het voor elkaar hebben. Dat geldt niet alleen bij het leren van dingen, maar ook bij het uitzoeken van zaken. Juist die gedrevenheid zorgt ervoor dat ze ook echt meer voor elkaar krijgen.

Laura (3,3) moet en zal leren fietsen. Of beter gezegd: leren opstappen. Want fietsen kan ze al. Haar moeder heeft haar beloofd dat ze mee de straat op mag als ze goed kan op- en afstappen. Laura oefent de hele ochtend, en aan het einde van de ochtend komt ze stralend naar binnen: 'Mama, kom eens kijken, nu kan ik het zelf. Nu mag ik met je mee op de echte straat fietsen!'

SENSITIEF EN EMOTIONEEL...

De gevoeligheid zie je niet alleen terug in lichamelijke reacties, al zijn die in het begin het duidelijkst. Ook in hun gevoelens kunnen begaafde kinderen heel sensitief reageren. Daar waar 'normale' kinderen pas rond een jaar of 5 medegevoel laten zien bij het zien van bijvoorbeeld een film, kan een kind met een voorsprong als driejarige met de tranen in de ogen zitten kijken naar de gebeurtenissen van de hoofdpersoon. Ook emotionele uitbarstingen zijn bij deze kinderen een bekend fenomeen. Zo kunnen ze intens verdrietig zijn om ogenschijnlijk niets bijzonders. Voor hen is het wel belangrijk en daarom reageren ze zo emotioneel. Daar past ook alleen maar een sensitieve reactie van ons bij.

INTENS LEVEND

Ze lijken een tomeloze energie te hebben. En dat hebben ze vaak ook. Zeker als alle seinen van hun ontwikkeling op groen staan. Ze beleven alles door en door. Nemen iedere gebeurtenis van de dag in zich op. Juist door die intensiteit kan het zijn dat de kinderen extra moe zijn, en in plaats van minder slaap, juist meer slaap nodig hebben. En de andere kant op kan het ook gebeuren dat door die intensiteit de kinderen overprikkeld raken en niet meer aan slaap toekomen.

In de peutergroep zat een jochie, Coen. Als hij binnenkwam, had hij altijd al heel wat plannen in zijn hoofd. 'Eerst ga ik een tekening maken voor opa, en dan voor oma, en dan voor mama. Dan ga ik met Laurens brandweerman spelen, en daarna ga ik nog even kijken naar het filmpje. Als volwassene zou je er bijna moe van worden, zo intens beleefde dit kind zijn leven.

HIJ SCHEPT PLEZIER IN HET CREËREN

Een bepaalde groep kinderen met een voorsprong barst altijd van de ideeën. Het maakt niet zoveel uit waar deze kinderen mee bezig zijn, met een tekening, een Legobouwwerk of een rollenspel, er ontstaat altijd wel een plan. Ze knippen, plakken, ontwerpen, bedenken, zoeken naar middelen om het voor elkaar te krijgen, scheppen lijkt hun lust en hun leven. Maar vergis je niet: ook kinderen die het niet zo laten zien zijn constant bezig met creëren. Ze vormen namelijk aan de hand van de informatie die ze krijgen hun wereld. Ze bedenken hoe die in elkaar zit, en hebben overal hun eigen theorieën over. Ook dat is een vorm van creëren, ook al zien we het proces niet. Krijgt een kind niet voldoende informatie, dan gaat hij zich vervelen. Als hij niet voldoende uitdaging krijgt, vanwege zijn leeftijd tegengehouden wordt in zijn ontwikkeling, of altijd vermaakt wordt door volwassenen, zie je dat hij vervelend wordt, en zelf niet meer weet wat hij moet doen.

Joanne heeft een dochter van 3 jaar, Jill. Jill is werkelijk altijd in touw. Dan weer hiermee, dan weer daarmee. Op een dag komt Jill eerst vragen om een touwtje. Joanne wijst haar waar ze het kan pakken. Dan komt Jill vragen om een schaar. Joanne kijkt haar aan: 'Jill, dat weet je zelf wel!' En weg is ze weer. 'Mam, heb je een papiertje voor me? Nee, je mag niet kijken!' Dan is Jill klaar, en komt mama Joanne een cadeau brengen. Ze heeft zelfstandig hartjes geknipt, zichzelf erop getekend en er een mobile van gemaakt. 'Voor jou, mama, omdat ik je zo lief vind!' Jill heeft ergens een voorbeeld gezien van een mobile, en vond dat zo mooi dat ze besloten heeft er zelf een te maken.

Josh heeft altijd zijn moeder als speelmakker gehad. Al van baby af aan is ze altijd met hem bezig. Josh weet best veel, en vindt het prachtig zijn moeder te plezieren en antwoord te geven op moeilijke vragen. Als hij op de peuterspeelzaal komt, probeert hij telkens de aandacht van de juf voor zichzelf op te eisen. En op een morgen zegt hij tegen zijn moeder: 'Ik hoop dat alle kinderen ziek zijn, dan heb ik juf Thea voor mezelf!' Tijdens zijn speelochtenden zoekt hij geen enkel contact met de andere kinderen, maar speelt hij ook niet echt met het speelgoed. Alleen als juf Thea erbij zit en hem helpt met spelen, lukt het. Josh heeft te veel hulp gekregen bij het spel.

1.6 Gedrag is het aanknopingspunt

Zowel het model van Tessa Kieboom als het Delphimodel geven een beeld van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong en we hebben een aantal voorbeelden gezien van gedrag dat kinderen kunnen laten zien als ze een voorsprong hebben. Dat gedrag is het belangrijkste aanknopingspunt voor ons om in de gaten te houden of het goed

gaat met een kind of niet. Dat geldt zowel voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong als voor kinderen die een normale ontwikkeling doorlopen. Gedrag is namelijk het enige wat we zien. We vergelijken gedrag dan ook graag met een enveloppe. Zolang je de enveloppe niet openmaakt, weet je niet wat erin zit. Zolang je niet verder kijkt dan het gedrag van het kind, weet je eigenlijk ook niet wat hij ermee bedoelt. Daarom is gedrag zo'n belangrijk aanknopingspunt om te signaleren. Nu we weten hoe we kunnen signaleren, gaan we in het volgende hoofdstuk dieper in op de noodzaak om te signaleren.

2 Signaleren

In dit hoofdstuk gaan we in op de noodzaak van vroegsignaleren. We staan stil bij de invloed van vroegsignaleren op de ontwikkeling van het zelfbeeld. Het is belangrijk dat we beseffen dat er kinderen zijn die al heel jong laten zien dat ze meer kunnen dan hun leeftijdgenoten. Ze *zijn* niet meer, maar ze *kunnen* meer. Kinderen die meer kunnen, willen dat ook graag. Daarom is het belangrijk dat wij als volwassenen hen helpen dat te kunnen en mogen laten zien.

2.1 Het belang van vroegsignaleren

Er zijn verschillende redenen waarom het belangrijk is een ontwikkelingsvoorsprong of hoogbegaafdheid bij kinderen al vroeg te signaleren. Hieronder zullen we er een aantal beschrijven.

Allereerst is de afgelopen jaren duidelijk geworden dat kinderen van wie later duidelijk is dat ze hoogbegaafd zijn, te laat of helemaal niet gezien worden in het onderwijs. Deze kinderen zijn dan niet gelukkig, vervelen zich, en leren niet wat ze later nodig hebben om *als mens* te kunnen slagen in het leven. Dat is niet alleen treurig voor deze kinderen maar ook voor de rest van de samenleving. Je kunt je voorstellen dat als je niet goed weet wat je allemaal kunt, en hoe je dat moet bereiken, je daardoor ook nooit goed op je plek komt in de samenleving. Dat betekent dat je niet goed bij kunt dragen aan die samenleving terwijl je daartoe juist zoveel mogelijkheden hebt, in ieder geval op het gebied van kennis. Het betekent ook dat de samenleving daarmee waardevolle mensen misloopt.

Ten tweede hebben ouders niet altijd in de gaten dat hun kind een extreem snelle ontwikkeling heeft. Ze zien hun kind namelijk elke dag, en zien daarom niet dat er iets 'bijzonders' is met die ontwikkeling. Daardoor komen ze er vaak pas achter als hun kind naar school gaat. Ofwel ze zien dan dat er wel een groot verschil is tussen de kinderen in de groep en hun eigen kind, ofwel hun kind wordt ongelukkig en uit dat op school of thuis. Gaat een kind zich op school misdragen, dan wordt er vaak een verkeerde conclusie getrokken, en wordt er niet gekeken naar de mogelijkheid dat

Lilian van der Poel introduceert in dit boek de **XL-signaleringslijst** voor het herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong bij baby's en peuters. Pedagogisch medewerkers en allen die zich vanuit professie of interesse bezighouden met jonge kinderen vinden in dit boek tientallen voorbeelden die zichtbaar maken hoe een ontwikkelingsvoorsprong eruit zou kunnen zien.

Met behulp van de XL-signaleringslijst bekijken we het kind in zijn geheel, en kijken we dus niet alleen naar cognitieve aspecten, zoals veel andere instrumenten doen. We richten ons op het hele wezen van het kind, op zijn denken en op wie hij is, en besteden daardoor aandacht aan de complete ontwikkeling van het kind.

Deel 1 van dit boek biedt een theoretisch kader. Wetenschappelijk gezien is er nog weinig bekend over jonge kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, en is het nog onduidelijk welk gedrag of welke ontwikkeling voorspeller is voor latere hoogbegaafdheid. We staan stil bij onder meer:

- Theorie en achtergronden
- Het belang van vroegsignalering
- Volgen van de ontwikkeling en aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van een kind vanuit de naaste zone van ontwikkeling
- Kenmerkend gedrag bij een ontwikkelingsvoorsprong
- Het profiel en het belang van de relatie tussen jou (als pedagogisch medewerker) en het kind

Deel 2 van dit boek gaat in op de praktijk van het signaleren en begeleiden van jonge kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Daarbij besteden we ook aandacht aan de rol van de ouders.

In de **bijlagen** vind je naast de XL-signaleringslijst ook andere handige documenten voor bijvoorbeeld het doen van observaties en het maken van plannen.

Over de auteur

Drs. Lilian C. van der Poel-de Schipper werkt al jaren met hoogbegaafde kinderen. In 2011 richtte ze haar eigen praktijk op voor coaching bij hoogbegaafdheid: XL-leren.

www.XL-leren.com